

KARINĖS JĖGOS PANAUDOJIMAS PRIEŠ UŽGROBTĄ ORLAIVĮ. KIENO GYVYBES GINA KONSTITUCIJA?

Kristina Kenstavičienė

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos

Viešosios teisės institutas

El. paštas: k.kenstaviciene@mruni.eu

Santrauka. *Ar kariuomenė gali naudoti karinę jėgą tam, kad numuštų užgrobta orlaivį, siekdama apsaugoti ant žemės esančių žmonių gyvybes ir sveikatą, ir taip išvengti didesnės žalos? Ar taikos metu valstybė gali teisėtai duoti įsakymą nužudyti nekaltus žmones, pvz., orlaivio keleivius, įgulą, siekdama išgelbėti daug didesnę žmonių, esančių ant žemės, skaičių, jei galima daryti prielaidą, kad orlaivio užgrobėjai yra teroristai, besikėsinantys į valstybės suverenitetą, teritorinį vientisumą, taip pat oro erdvę? Straipsnyje daroma išvada, kad jeigu užgrobta orlaivis naudojamas kaip ginklas valstybės oro erdvei pažeisti, kelia karinę grėsmę valstybės suverenitetui ir teritoriniam vientisumui, inter alia žmonėms ant žemės, tada toks atvejis kvalifikuotinas kaip ginkluotas valstybės užpuolimas (Konstitucijos 142 str.). Vadinasi, pagal Konstituciją ginkluotos valstybės gynybos metu galima panaudoti ginkluotąsias pajėgas prieš užgrobta orlaivį. Tačiau esant taikos metui yra draudžiama daryti išimtį iš žmogaus orumo, inter alia gyvybės apsaugos, ir numušti užgrobta orlaivį, kuris kelia grėsmę žmonėms ant žemės, bet ne valstybės suverenitetui.*

Reikšminiai žodžiai: *Konstitucija, karinės jėgos naudojimas, žmogaus orumas, oro erdvė, konstitucinė apsauga.*

Įvadas

Prisiminkime 2001 m. rugsėjo 11 d., kai tarptautinė teroristinė organizacija pagrobė ir sudaužė keturis keleivinius lėktuvus, kuriuos valdė Amerikos oro linijos. Du lėktuvai pataikė į Pasaulio prekybos centrą Niujorke, o vienas nukrito į Pentagoną, JAV gynybos departamentą. Ketvirtasis lėktuvas nukrito nepasiekęs tikslo po to, kai tam galimai sutrukė orlaivyje esantys keleiviai. Per išpuolį žuvo daugiau nei 3000 žmonių.

2003 m. sausio 5 d. Vokietijoje ginkluotas vyras pagrobė sportinį lėktuvą ir skrido juo virš Frankfurto prie Maino finansinio rajono bei grasino įlėkti su lėktuvu į daugiaaukštį Europos centrinio banko pastatą, jei negalės paskambinti į Jungtines Amerikos Valstijas. Policijos sraigtasparnis ir du reaktyviniai naikintuvai pakilo ir apsupo sklandytuvą. Buvo evakuoti žmonės iš Frankfurto centro bei daugiaaukščių pastatų. Praėjus pusvalandžiui po suėmimo paaiškėjo, kad pagrobėjas buvo sumišęs smurtautojas. Įvykdžius jo prašymą, jis nusileido Reino-Maino oro uoste ir buvo suimtas be pasipriešinimo.

Nuo tada visame pasaulyje pasklido baimė, kad skrydžio keleiviai gali patekti į teroristų kontrolę ir tapti ginklo dalimi, kadangi tokie užgrobtai orlaiviai bus naudojami kaip ginklai prieš strategiškai svarbius ar net valstybinius objektus¹.

Prieš beveik 20 metų nutikę teroristiniai išpuoliai ne tik pakeitė visuomenės mąstymą bei pasaulio suvokimą apie saugumą, bet ir sukėlė teisinių problemų, susijusių su dviejų vertybių, kurias pagal Konstituciją privaloma saugoti, susidūrimu – žmogaus gyvybės, orumo apsauga ir oro erdvės, kaip valstybės nepriklausomybės ir teritorinio vientisumo elemento, apsauga. Šiame straipsnyje siekiama išanalizuoti probleminį klausimą, ar gali būti naudojama karinė jėga prieš užgrobtą orlaivį, kuriame, be kita ko, skrenda užgrobtame nedalyvaujantys keleiviai ir orlaivio įgula, siekiant apsaugo-

¹ Siekiant pagerinti visos civilinės aviacijos saugumą ir apsisaugoti nuo orlaiviams gresiančių pavojų, 2002 m. gruodžio 16 d. Europos Parlamentas ir Europos Sąjungos Taryba priėmė Reglamentą (EB) Nr. 2320/2002, nustatantį bendrąsias civilinės aviacijos saugumo taisykles. 2008 m. kovo 11 d. Europos Parlamentas ir Taryba priėmė naują reglamentą (EB) Nr. 300/2008 dėl civilinės aviacijos saugumo bendrųjų taisyklių ir panaikino Reglamentą (EB) Nr. 2320/2002.

ti ne tik oro erdvę, bet ir žmonių, esančių ant žemės, gyvybes. Vokietijos mokslinėje doktrinoje² šis konstitucinis klausimas analizuotas atsižvelgiant į Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2006 m. vasario 15 d. sprendimą³. Lietuvoje karinės jėgos statutą krizių teisinio reguliavimo kontekste analizavo A. Vainorienė⁴. Tačiau darbe nenagrinėta minėtų konstitucinių vertybių apsauga ir ypač problema, kieno gyvybė turėtų būti ginama pirmiausia. Todėl straipsnyje tiriamas naujas iki šiol Lietuvos mokslinėje doktrinoje neanalizuotas konstitucinis klausimas, susijęs su atveju, kuris, reikia tikėtis, niekada neįvyks ir liks tik teorinės, mokslinės diskusijos plotmėje.

Siekiant atsakyti į išsikeltą klausimą, kaip pagrindinį šio tyrimo tikslą, straipsnyje iškeliama tokie uždaviniai: 1) remiantis Lietuvos Respublikos Karinės jėgos naudojimo statutu, išanalizuoti, ar Lietuvos teisinis reguliavimas leidžia numušti užgrobtą orlaivį taikos metu; 2) išanalizuoti Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2006 m. vasario 15 d. sprendimą; 3) pateikti mokslinius argumentus, (ne)pateisinančius užgrobtą orlaivio numušimą. Straipsnio tyrimo objektas – orlaivio, kuris naudojamas kaip ginklas, numušimo, naudojant karinę jėgą, teisinis įvertinimas, atsižvelgiant į žmogaus gyvybės ir orumo apsaugos konstitucinį imperatyvą.

Straipsnyje taikyti metodai: dokumentų analizės, sisteminės analizės, lingvistinis, lyginamasis, apibendrinimo.

² Manuel Ladiges, *Die Bekämpfung nicht-staatlicher Angreifer im Luftraum: unter besonderer Berücksichtigung des § 14 Abs. 3 LuftSiG und der strafrechtlichen Beurteilung der Tötung von Unbeteiligten* (Berlin: Duncker & Humblot, 2007); Otto Dopenheuer, „Das Bürgeropfer im Rechtsstaat“, iš *Staat im Wort, Festschrift für Josef Isensee*, Otto Dopenheuer, Markus Heintzen, Matthias Jestaedt, Peter Axer (Heidelberg: C.F.Müller Verlag, 2007), 43–60; Josef Isensee, „Leben gegen Leben – Das grundrechtliche Dilemma des Terrorangriffs mit gekapertem Passagierflugzeug“, iš *Festschrift für Günther Jakobs zum 70. Geburtstag am 26.7.2007*, Michael Pawlik, Rainer Zaczyk (Köln; Berlin; München: Heymann, 2007), 205–234; Hans-Joachim Hirsch, „Defensiver Notstand gegenüber ohnehin Verlorenen“, iš *Festschrift für Wilfried Küper zum 70. Geburtstag*, Michael Hettinger, Thomas Hillenkamp, Michael Köhler (Heidelberg: C.F.Müller Verlag, 2007), 149–172; Claus Roxin, „Der Abschuss gekapertter Flugzeuge zur Rettung von Menschenleben“, *Zeitschrift für internationale Strafrechtsdogmatik*, Jahrgang 6 (2011): 552–563.

³ „Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo pirmojo senato 2006 m. vasario 15 d. sprendimas BvR 357/05, (BVerfGE 115, 118)“, https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2006/02/rs20060215_1bvr035705.html.

⁴ Aušra Vainorienė, „Nepaprastosios padėties teisiniai pagrindai“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2018), 300–305.

1. Ar Lietuvos teisinis reguliavimas leidžia užgrobtą orlaivio numušimą?

2000 m. balandžio 13 d. Seimas priėmė Lietuvos Respublikos karinės jėgos naudojimo statuto patvirtinimo įstatymą⁵. Tačiau, atsižvelgiant į 2014 m. įvykius Rytų Ukrainoje, 2015 m. sausio 1 d. įsigaliojo naujos redakcijos Karinės jėgos naudojimo statutas (toliau – Statutas). Statuto paskirtis – nustatyti bendruosius karinės jėgos naudojimo principus ir reikalavimus, karinės jėgos naudojimo, įgyvendinant Lietuvos kariuomenės uždavinius taikos metu, tvarką. Statuto 3 straipsnio 1 dalis numato, kad jis taikomas dviejų kategorijų asmenims: 1) asmenims, kurie teisės aktų nustatyta tvarka turi teisę priimti sprendimus panaudoti karinę jėgą; 2) kariams, turintiems teisę panaudoti karinę jėgą. Kitaip tariant, Statutas taikomas civiliams, kurie nusprendžia, *ar* ir *kada* reikia priimti sprendimą dėl karinės jėgos panaudojimo, bei priima tokį sprendimą, taip pat – kariams, kurie faktiškai naudoja (taiko) karinę jėgą.

Statuto 2 str. 2 p. pateiktas sąvokos „karinės jėgos naudojimas“ apibrėžimas – tai individualių ir kitų ginklų, specialiųjų priemonių, sprogmenų ir karinės technikos panaudojimas Statuto nustatytais atvejais ir tvarka, taip pat akivaizdžiai išreikšti ir demonstruojami ketinimai panaudoti ginklus, specialiąsias priemones, sprogmenis ir karinę techniką. Iki 2015 m. sausio 1 d. galiojusi Statuto redakcija reglamentavo tik šaunamųjų ginklų ir specialiųjų priemonių naudojimo galimybę, o orlaivio numušimas naudojant karinę jėgą (taip pat sprogmenis ir karinę techniką) neregamentuotas.

Aktualios redakcijos Statuto 8 str. 5 d. nustato, kad karinė technika, įgyvendinant Lietuvos kariuomenės uždavinius taikos metu, taip pat stebint, kontroliuojant ir ginant Lietuvos Respublikos oro erdvę, gali būti naudojama siekiant nesukelti grėsmės žmonių gyvybei ir sveikatai. Kita karinė jėga gali būti naudojama Statuto nustatytais atvejais ir laikantis kovos veiksmų taisyklių. Tačiau jeigu leidžia aplinkybės, yra būtina įspė-

⁵ „Lietuvos Respublikos karinės jėgos naudojimo statuto patvirtinimo įstatymas“, LRS, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.99655?positionInSearchResults=1&searchModelUUID=87ee2a39-cfb4-4872-9753-e3b378846f95>.

ti asmenis apie ketinimą panaudoti karinę jėgą, kad jie turėtų galimybę įvykdyti kario teisėtus reikalavimus. Išimtis iš šio reikalavimo taikoma tais atvejais, jei delsimas keltų grėsmę paties kario arba kito asmens gyvybei ar sveikatai, Lietuvos Respublikos teritorijos ar saugomo valstybinės reikšmės objekto saugumui arba kai įspėti neįmanoma dėl kitų objektyvių priežasčių (6 str.).

Statuto 10 str. 1 d. numatyta galimybė krašto apsaugos ministrui ar jo įgaliotam asmeniui duoti įsakymą uždrausti orlaiviui įskristi į Lietuvos Respublikos oro erdvę, nukreipti orlaivį, nutupdyti jį, atlikti orlaivio gaudymo veiksmus – pasivyti orlaivį arba pasitikti, turint tikslą jį identifikuoti arba suteikti jam pagalbą, palydėti, nutupdyti, jei orlaivis veža Lietuvos Respublikos oro erdvėje draudžiamus naudoti ir vežti masinio naikinimo ginklus, taip pat draudžiamus vežti pavojingus gaminius ir medžiagas, numatytus Tarptautinės civilinės aviacijos konvencijos 18 priede. Ši nuostata panaši į Vokietijos Aviacijos saugumo įstatymo 14 str. 1 d., kuri Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo buvo pripažinta neprieštaraujanti Pagrindiniam įstatymui (žr. šio straipsnio 2 dalį).

Statuto 10 str. 3 d. nustatyta, kad „krašto apsaugos ministro ar jo įgalioto asmens sprendimu karinė jėga gali būti panaudota prieš orlaivį, kuris galbūt naudojamas kaip ginklas, siekiant padaryti žalą turtui ar asmenų gyvybei ir sveikatai“. Vadinasi, atsižvelgiant į numatomų padarinių mastą, galima daryti išvadą, kad orlaivis gali būti naudojamas kaip ginklas siekiant pažeisti ir valstybės teritorinį vientisumą ar valstybės suverenitetą, todėl karinės jėgos naudojimas taptų būtinas kaip priemonė *ginti Lietuvos Respublikos oro erdvę*. Tačiau toks karinės jėgos panaudojimas prieš orlaivį, kuris naudojamas kaip ginklas, būtų susijęs su valstybės gynyba⁶. Šią išvadą suponuoja ir Statuto 10 straipsnio pavadinimas „Karinės jėgos naudojimas stebint, kontroliuojant ir ginant Lietuvos Respublikos oro erdvę“.

⁶ Sprendžiant, ar teroristų veiksmai, užgrobian orlaivį ir panaudojant jį kaip ginklą, galėtų būti prilyginami valstybės ginkluotam užpuolimui, yra vertinamas ne tik numatomų padarinių mastas, bet ir tokio išpuolio trukmė bei intensyvumas, organizuotumas. Tai analizuoja Violeta Vasiliauskienė, „Kova su terorizmu tarptautinės humanitarinės teisės kontekste“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2014), 76–77; Violeta Vasiliauskienė, „Teroristų veiksmai kaip ginkluotas užpuolimas“, *Teisė* 66, 2 (2008): 102.

A. Vainorienė teisingai nurodo, kad „Konstitucijoje nėra jokių nuostatų, kurios leistų panaudoti karinę jėgą kariniais tikslais taikos metu“⁷. Tačiau reikėtų patikslinti, kad net ir taikos metu, t. y. kai nepaskelbta karo padėtis, tačiau ginkluoto užpuolimo atveju, kai kyla grėsmė valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, gali būti priimtas sprendimas panaudoti ginkluotąsias pajėgas (Konstitucijos 142 str.). Tada susiklosto situacija, kai taikos metų keičia ginkluotos gynybos metas, kurio metu taikomas karo padėties teisinis režimas, nepaisant to, ar karo padėtis Konstitucijos ir Karo padėties įstatymo nustatyta tvarka buvo įvesta⁸. Tokiu atveju pagal Konstituciją Respublikos Prezidentas, bet ne krašto apsaugos ministras, yra įgaliotas priimti sprendimą dėl valstybės gynimo, *inter alia* ginkluotųjų pajėgų panaudojimo ginant oro erdvę. Tačiau jeigu faktinės aplinkybės suponuoja, kad nėra valstybės ginkluoto užpuolimo, vadinasi, naudojant ginkluotąsias pajėgas, yra būtina suteikti tik pagalbą civilinėms valstybės institucijoms⁹. Tokiu atveju pagal Konstituciją krašto apsaugos ministras gali priimti sprendimą dėl karinės jėgos naudojimo taikos metu, tačiau ne karinės valstybės gynybos (taip pat ir oro erdvės gynybos) tikslais¹⁰.

⁷ Aušra Vainorienė, „Nepaprastosios padėties teisiniai pagrindai“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2018), 301. „Nors Lietuvos Respublikos Konstitucijos 142 straipsnio 1 dalis suponuoja, kad panaudoti ginkluotąsias pajėgas galima tik ginkluoto užpuolimo atveju, kai kyla grėsmė valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, arba vykdyti Lietuvos valstybės tarptautinius įsipareigojimus, visgi 67 straipsnio 20 punktas leidžia įvertinti „panaudojimą“ pačia bendriausia (plačiausia prasme), todėl ir bet kurį ginkluotųjų pajėgų naudojimą galima apibrėžti kaip „panaudojimą““. Kristina Kenstavičienė, „Valstybės gynybos konstitucinis institutas: teisinio reguliavimo raida ir problemos“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2021), 89.

⁸ „Lietuvos Respublikos ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo agresijai įstatymas“, 9 str. 5 d., LRS, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.106093?positionInSearchResults=7&searchModelUUID=87ee2a39-cfb4-4872-9753-e3b378846f95>.

⁹ Detaliau apie ginkluotųjų pajėgų panaudojimo konstitucinius pagrindus karinei valstybės gynybai ir valstybės viduje ne karinei gynybai analizuojama: Kristina Kenstavičienė, „Valstybės gynybos konstitucinis institutas: teisinio reguliavimo raida ir problemos“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2021), 71–91.

¹⁰ Kaip atskiras tyrimo objektas galėtų būti ir toks klausimas, ar konstituciškai krašto apsaugos ministras gali priimti sprendimą dėl karinės jėgos panaudojimo prieš orlaivį, kai reikia, ginant Lietuvos Respublikos oro erdvę taikos metu. Abejonių kyla ir dėl to, kad pagal Statuto 9 str. 1 d. Respublikos Prezidentas priima sprendimą dėl kariuomenės panaudojimo,

Pastebėtina, kad Statuto 10 str. 3 d. nedetalizuoja, koks orlaivis naudojamas kaip ginklas, todėl galima daryti išvadą, kad tai gali būti ir komercinis orlaivis, kuriame, be kita ko, yra keleivių. Taigi, pagal Lietuvos Respublikos Karinės jėgos naudojimo statutą yra leidžiama priimti sprendimą dėl orlaivio numušimo, siekiant ne tik apginti Lietuvos Respublikos oro erdvę, bet ir siekiant išvengti žalos turtui ar žmonių, esančių ant žemės, gyvybei ir sveikatai. Be to, Statuto 10 str. 3 d., kaip ir Vokietijos Aviacijos saugumo įstatymo 14 str. 3 d., kuri pripažinta prieštaraujančia Pagrindiniam Įstatymui, leidžia priimti sprendimą dėl karinės jėgos panaudojimo prieš orlaivį, remiantis vien tik tikimybe, jog orlaivis *galbūt* naudojamas kaip ginklas, ir kad žala galbūt netrukus įvyks. Tačiau Lietuvos valstybės teritorija yra maža, todėl įvertinti visas aplinkybes (ne tik žalą, bet taip pat gresiantį pavojų – ar tai ginkluotas užpuolimas, keliantis grėsmę valstybės nepriklausomybei ir teritoriniam vientisumui, *inter alia* oro erdvei, ar tai paprasčiausias oro incidentas, keliantis pavojų turtui, asmenų gyvybei ir sveikatai) ir priimti teisingą sprendimą, kuris pateisintų orlaivio numušimą, tokioje situacijoje nepakaktų laiko.

Taip pat Statuto 4 straipsnyje numatyti principai, kuriais vadovaujantis naudojama karinė jėga. Pirmame punkte nustatytas draudimas naudoti karinę jėgą, sukeliančią asmenų sužalojimus ir kančias, padarančią kitokią žalą asmenų sveikatai, gyvybei, turtui ar kitiems interesams. Tačiau draudimas nėra absoliutus, nes minėta žala leidžiama tiek, kiek tai yra būtina karinės operacijos tikslams pasiekti. Be to, ši išimtis iš draudimo naudoti

reaguodamas į vietinio pobūdžio ginkluotus incidentus ir valstybės sienos pažeidimus, kurie pagal savo pobūdį neprilygsta agresijos aktams. Seimas tokį sprendimą patvirtina arba panaikina. Šis karinės jėgos naudojimas yra skirtas saugoti Lietuvos Respublikos teritoriją, o sprendimo priėmimo tvarka sutampa su Konstitucijos 142 str. 2 d. Šiame straipsnyje numatytas toks pat sprendimo dėl ginkluotųjų pajėgų panaudojimo priėmimas valstybės ginkluoto užpuolimo atveju. Reikia pastebėti, kad valstybės geografinė teritorija nesutampa su teisine valstybės teritorija, kuri apima ne tik sausumos teritoriją, bet ir jos žemės gelmes, vidaus vandenį, oro erdvę, teritorinę jūrą, taip pat išskirtinę ekonominę zoną ir kontinentinę šelfą, ambasadų teritorijas užsienyje, laivus su valstybės vėliava, esančius atviroje jūroje, taip pat karo laivus, esančius kitų šalių teritoriniuose vandenyse. Todėl kyla klausimas, ar tikrai pagrįstai Karinės jėgos naudojimo statuto 10 str. numatyta, kad krašto apsaugos ministras, bet ne Respublikos Prezidentas, priima sprendimą dėl karinės jėgos naudojimo ginant Lietuvos Respublikos oro erdvę.

karinę jėgą, sukeliančią asmenų sužalojimus, žūtį, susijusi su Statuto 4 str. 3 p. nustatytu proporcingumo principu. Šis principas nustato, kad karinė jėga turi būti naudojama taip, kad atitiktų gresiantį pavojų ir karinės užduoties tikslą, panaudojant ją ne daugiau negu reikia karinei užduočiai įvykdyti ir imantis visų įmanomų atsargumo priemonių, siekiant išvengti sunkių padarinių asmenims ar turtui.

Paminėtos Lietuvos Respublikos Karinės jėgos naudojimo statuto nuostatos sudaro teisinį pagrindą taikos metu numušti užgrobtą orlaivį, net jei jame būtų keleivių ir įgula, tiek siekiant ginti oro erdvę, tiek apsaugoti žmones ant žemės. Pagal pozityvistinę teisės sampratą toks sprendimas formaliai būtų teisėtas, tačiau karinė jėga pagal šį sprendimą turėtų būti taikoma vadovaujantis būtinumo ir proporcingumo principais. Tačiau abejotina, ar Karinės jėgos naudojimo statuto 10 str. 3 d. neprieštarauja ne tik Konstitucijos 142 straipsnio 2 daliai, bet ir Konstitucijos 19 straipsniui, kuris įtvirtinta žmogaus teisę į gyvybės apsaugą, taip pat Konstitucijos 21 straipsnio 1–3 dalims, nustatančioms žmogaus asmens neliečiamumo ir orumo apsaugos garantijas, draudimą žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis¹¹. Todėl toliau būtina išanalizuoti Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2006 m. vasario 15 d. sprendimą, kuriame pasisakyta dėl Vokietijos Aviacijos sau-

¹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad „žmogaus gyvybė ir jo orumas sudaro asmenybės vientisumą, reiškia žmogaus esmę. Gyvybė ir orumas yra neatimamos žmogaus savybės, todėl negali būti traktuojamos atskirai. <...> Taigi žmogaus gyvybė ir orumas, kaip išreiškiantys žmogaus vientisumą ir jo nepaprastą esmę, yra aukščiau įstatymo. Atsižvelgiant į tai, žmogaus gyvybė ir orumas vertintini kaip ypatingos vertybės. Konstitucijos paskirtis tokiu atveju yra užtikrinti šių vertybių gynimą ir gerbimą. Šie reikalavimai keliami visų pirma pačiai valstybei. <...> Konstitucijos 19 straipsnis turi tik vieną bendrą normą: „Žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas.“ Iš jo darytina prielaida, kad Konstitucijos 19 straipsnio normoje nėra nustatyta jokių išimčių, kurios valstybės vardu leistų atimti gyvybę. <...> Visų pirma pažymėtina, kad Konstitucijos 21 straipsnio 3 dalis <...> draudimą kankinti, žaloti, žeminti žmogaus orumą, žiaurų elgesį ar baudimą sieja visų pirma su valstybės ir atitinkamų jos institucijų veikla. Tai reiškia, jog tokie draudimai yra nustatyti siekiant apginti žmogų nuo neteisėtų valstybės pareigūno ar kito asmens, turinčio valstybės įgaliojimus, veiksmų“. „Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas“, TAR, <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.D23663319EF3>.

gumo įstatymo nuostatų, susijusių su užgrobtą orlaivio numušimu nekonstitucingumo.

2. Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo 2006 m. vasario 15 d. sprendimas

2005 m. sausio 15 d. Vokietijoje įsigaliojo naujas Aviacijos saugumo įstatymas¹² (toliau – Įstatymas), kurio 14 straipsnio 3 dalis leido karinės jėgos panaudojimą prieš užgrobtą orlaivį. Įstatymo 14 straipsnyje („Panaudojimo priemonės, įgaliojimas duoti įsakymus“) nustatyta: kad neįvyktų ypač sunki nelaimė, ginkluotosios pajėgos gali priversti orlaivį nutolti oro erdvėje, priversti nusileisti, grasinti ginkluotos (karinės) jėgos panaudojimu arba išpėjamaisiais šūviais (1 d.). Iš kelių galimų priemonių turi būti pasirinkta ta, kuri greičiausiai turės mažiausią neigiamą poveikį asmeniui ir bendruomenei. Priemonė gali būti taikoma tik tiek laiko, kiek yra būtina tikslui pasiekti. Priemonė neturi sukelti tokios padėties, kuri yra aiškiai neproporcinga siekiamam tikslui (2 d.). Tiesioginis ginkluotos (karinės) jėgos poveikis leidžiamas tik tuo atveju, jei esant tam tikroms aplinkybėms galima daryti prielaidą, kad orlaivis bus panaudotas prieš žmogaus gyvybę ir tai yra vienintelė priemonė šiam esamam pavojui išvengti (3 d.). 3 dalyje įtvirtintą priemonę gali nurodyti taikyti tik federalinis gynybos ministras arba atstovavimo atveju – Federalinės Vyriausybės narys, įgaliotas atstovauti jam. Be to, federalinis gynybos ministras gali įgalioti oro pajėgų inspektorių skirti priemones pagal 1 dalį (4 d.).

Naujas teisinis reguliavimas turėjo išspręsti problemą dėl vadinamųjų „Renegade“ orlaivių¹³ keliamo pavojaus. Aviacijos saugumo įstatymo 14 straipsnio 3 dalis paskelbta prieštaraujanti Pagrindinio įstatymo

¹² „2005 m. sausio 11 d. Aviacijos saugumo įstatymas“, BMJV, <https://www.gesetze-im-internet.de/luftsig/BJNR007810005.html>.

¹³ „Renegade“ orlaiviai - tai civiliniai orlaiviai, kuriuos kontroliuoja žmonės, norintys juos panaudoti kaip ginklus su tikslu sukelti katastrofą.

(toliau – PĮ) 2 str. 2 d. 1 sak.¹⁴ kartu su 87 a str. 2 d.¹⁵ bei 35 str. 2 ir 3 d.¹⁶ kartu su 1 str. 1 d.¹⁷.

Nagrinėjant bylą Vokietijos Federaliniame Konstituciniame Teisme, Vokietijos ginkluotųjų pajėgų asociacija pareiškė abejonių dėl ginčytų Įstatymo nuostatų, kurios nėra susijusios su ginkluotųjų pajėgų karinės valstybės gynybos užduotimis, konstitucingumo. Asociacijai kilo abejonių dėl Įstatymo 14 straipsnio 3 dalies suderinamumo su konstituciniu teisinio tikrumo principu, kadangi norma nenurodo jokių tikslų kriterijų, pagal kuriuos būtų galima įvertinti ir surasti pusiausvyrą tarp žmonių gyvybių, kurioms gresia pavojus ir kurias reikia saugoti. Tai veda karį, kuris yra priverstas veikti tokiomis sąlygomis, prie rimto vidinio konflikto tarp paklusnumo pareigos ir asmeninio sąžinės sprendimo, kurį jis turi priimti. Galiausiai Asociacija nurodė, kad nėra jokio teisinio reguliavimo, pagal kurį toks karys (-iai) būtų atleidžiami nuo baudžiamosios atsakomybės ir civilinės atsakomybės, taip pat ir užsienio teismuose.

Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas nurodė, kad ginčijama 14 str. 3 d. yra Aviacijos saugumo įstatymo 3 skirsnio, kuris vadinasi „Ginkluotųjų pajėgų parama ir tarnybinė pagalba“, nuostatų dalis. O ginkluotąsias pajėgas, kurių dislokavimą reglamentuoja Įstatymo 13–15 straipsniai,

¹⁴ Pagrindinio Įstatymo 2 str. 2 d. 1 sak. „Kiekvienas turi teisę į gyvybę ir fizinį neliečiamumą.“

¹⁵ Pagrindinio Įstatymo 87 a str. 2 d. „Ne gynybai ginkluotąsias pajėgas leidžiama panaudoti tik tais atvejais, kai tai aiškiai leidžiama šiame Pagrindiniame Įstatyme.“

¹⁶ Pagrindinio Įstatymo 35 str. „Norėdama išlaikyti arba atkurti viešą saugumą ir tvarką, žemė ypatingos svarbos atvejais, siekdama paremti savo policiją, gali pareiklauti federalinės pasienio apsaugos pajėgų ir įrenginių, jei policija be šios paramos visai negalėtų atlikti užduoties arba galėtų atlikti tik susidurdama su ypač dideliais sunkumais. Kilus stichinei arba ypač sunkiai nelaimei, žemė gali pareiklauti kitų žemių policijos pajėgų, kitų administracijų pajėgų ir įrenginių, federalinės pasienio apsaugos tarnybos bei ginkluotųjų pajėgų išteklių (2 d.). Kai stichinė nelaimė arba kitoks nelaimingas atsitikimas kelia grėsmę daugiau nei vienos žemės teritorijai, Federalinė Vyriausybė gali, jei tai būtina, kad kova būtų veiksminga, nurodyti žemių vyriausybėms duoti policijos pajėgų kitų žemių dispozicijai, taip pat policijos pajėgoms paremti panaudoti federalinės pasienio apsaugos ir ginkluotųjų pajėgų junginius. Federalinės Vyriausybės priemonės, nurodytos 1 sakinyje, pareikalavus Bundesratui, o kitais atvejais – pašalinus pavojų, turi būti atšauktos“ (3 d.).

¹⁷ Pagrindinio Įstatymo 1 str. 1 d. „Žmogaus orumas yra neliečiamas. Jį gerbti ir ginti yra visų valstybės valdžių pareiga.“

valstybė įsteigia gynybos tikslais pagal Pagrindinio įstatymo 87a straipsnio 1 dalies 1 sakinį. Kitais tikslais („išskyrus gynybą“) jie gali būti naudojami tik pagal Pagrindinio įstatymo 87a straipsnio 2 dalį, t. y. tik tiek, kiek tai aiškiai leidžiama Pagrindiniame įstatyme. Tai apima Pagrindinio įstatymo 35 straipsnio 2 dalyje nurodytą leidimą, kuriuo remiantis, Aviacijos saugumo įstatymo 13–15 straipsniai skirti kovoti su reikšmingais oro incidentais ir susijusiais pavojais. Pagal Pagrindinio įstatymo 35 straipsnio 2 dalies 2 sakinį kilus stichinei arba ypač sunkiai nelaimei, federalinė žemė gali pareikalauti, be kita ko, ginkluotųjų pajėgų išteklių tam, kad įveiktų stichinę ar ypač sunkią nelaimę.

Teismas nurodė, kad ypač sunki nelaimė, kaip apibrėžta Pagrindinio įstatymo 35 straipsnio 2 dalies 2 sakinyje, taip pat Aviacijos saugumo įstatymo 13–15 straipsniuose nurodyta prasme, paprastai suprantama kaip didelio masto žalą sukeliantis įvykis, pavyzdžiui, rimta orlaivio ar geležinkelio avarija, elektros energijos tiekimo nutraukimas, turintis įtakos visuomenei gyvybiškai svarbioms sritims, arba avarija atominėje elektrinėje, – kuris dėl savo svarbos ypatingai veikia visuomenę ir kyla dėl žmogaus klaidų ar techninių trūkumų. Šis konstitucijai neprieštaraujantis termino supratimas apima ir tokius įvykius kaip orlaivio užgrobimas.

Paprastai nelaimingą atsitikimą galima suprasti kaip įvykį, kuris nutinka ne dėl žmogaus tyčios. Vis dėlto, Teismo manymu, nėra jokių požymių, kad Pagrindinio įstatymo 35 straipsnio 2 dalies 2 sakinyje turėtų apsiriboti nelaimingais atsitikimais, kurie sukelti netyčia ar dėl aplaidumo. Pagrindinio įstatymo 35 straipsnio 2 dalies 2 sakinio prasmė ir tikslas sudaryti sąlygas veiksmingai kontroliuoti nelaimes, *inter alia* dislokuojant ginkluotąsias pajėgas, taip pat pasisako už nelaimės sąvokos aiškinimą plačiai. Todėl ypač sunkios nelaimės apima įvykius, kurie yra sukeliama sąmoningai, tyčia.

Be to, Konstitucijai taip pat neprieštarauja požiūris, kad naudojama priemonė pagal Įstatymo 14 straipsnio 3 dalį turi būti paskirta ir vykdoma tuo metu, kai įvyko reikšmingas oro incidentas, kurio pasekmė yra ypač sunki nelaimė, kuri dar neįvyko, bet jos reikia išvengti tiesioginiais ginkluotosios jėgos veiksmais. Pagrindinio įstatymo 35 straipsnio 2 dalies 2 sakinyje nereikalaujama, kad ypač sunki nelaimė, su kuria kovoja ginkluotosios pajėgos,

turi būti jau įvykusi. Nelaimingi atsitikimai taip pat apima procesus, kurie rodo nelaimės įvykimo tikimybę. Stichinių nelaimių atveju paprastai daroma prielaida, kad ši sąvoka taip pat apima grėsmingas pavojingas situacijas, t. y. ji apima tokias pavojingas situacijas, kurios, jei nebus laiku sureaguota, sukelia tikėtiną žalingą įvykį. Tai, kad dar ne visos pasekmės įvyko, taip pat ir dėl tyčia sukulto incidento, o viskas dar tik juda katastrofos link, patvirtina Pagrindinio įstatymo 35 straipsnio 3 dalies 1 sakinyje naudojama formuluotė „kai stichinė nelaimė arba kitoks nelaimingas atsitikimas *kelia grėsmę*“.

Tiesioginiai veiksmai prieš orlaivį su ginkluota karine jėga, kaip panaudojimo priemonė pagal Įstatymo 14 straipsnio 3 dalį, neatitinka Pagrindinio įstatymo 35 straipsnio 2 dalies 2 sakinio taikymo srities, nes ši nuostata neleidžia, kad ginkluotosios pajėgos naudotųsi specialiais kariniais ginklais kovai su stichinėmis ir ypač sunkiomis nelaimėmis. Pagrindinio įstatymo 35 straipsnio 2 dalies 2 sakinyje nurodyta „pagalba“ suteikiama federalinėms žemėms apima ginkluotųjų pajėgų panaudojimą su tikslu padėti federalinių žemių policijos pajėgoms užkirsti kelią ypač sunkiai nelaimei išvengti ir tik tiek, kiek tai yra būtina veiksmingai kovoti. Ginkluotosios pajėgos turėtų būti panaudojamos tik „kaip policijos pajėgos“, t. y. ginkluotosios pajėgos gali būti panaudojamos policijos užduotims vykdyti ir tik turint policijos veiklą reglamentuojančiuose įstatymuose numatytus įgaliojimus piliečių atžvilgiu. Tai apima įpareigojimą, kad, dislokuojant ginkluotąsias pajėgas, neturėtų būti naudojama speciali karinė ginkluotė.

Aviacijos saugumo įstatymo 14 straipsnio 3 dalis taip pat iš esmės neatitinka Pagrindinio įstatymo 2 straipsnio 2 dalies 1 sakinio dėl žmogaus teisės į gyvybę ir orumo garantavimo, numatyto Pagrindinio įstatymo 1 straipsnio 1 dalyje tiek, kiek yra leidžiama ginkluotosioms pajėgoms numušti orlaivius, kuriuose yra žmonių kaip nukentėjusių dėl išpuolio (keleivių, orlaivio įgula).

Teismas, remdamasis ankstesne savo doktrina¹⁸, konstatavo, kad Pa-

¹⁸ „Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo antrojo senato 1967 m. liepos 18 d. sprendimas 2 BvF 3, 4, 5, 6, 7, 8/62; 2 BvR 139, 140, 334, 335/62 (VerfGE 22, 180)“, <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv022180.html>; „Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo pirmojo senato 1975 m. vasario 25 d. sprendimas 1 BvF 1, 2, 3, 4, 5, 6/74 (BVerfGE 39, 1)“, <https://www.>

grindinio įstatymo 2 straipsnio 2 dalies 1 sakiny s garantuoja teisę į gyvybę kaip teisę į laisvę. Ši teisė, kaip kiekvieno žmogaus biologinė-fizinė egzistencija, nuo jos susiformavimo momento iki mirties pradžios yra apsaugota nuo valstybės kišimosi, neatsižvelgiant į asmens gyvenimo sąlygas, jo fizinę ir psichinę proto būseną. Kiekvieno žmogaus gyvenimas yra vienodai vertingas. Nors ji konstitucinėje santvarkoje nurodo didžiausią vertę, šiai teisei taip pat taikoma išlyga pagal Pagrindinio įstatymo 2 straipsnio 2 dalies 3 sakinį (šią teisę apriboti galima tik įstatymo pagrindu). Taigi į pagrindinę teisę („į gyvybę“) taip pat galima įsikišti remiantis oficialiu parlamentiniu įstatymu. Tačiau būtina sąlyga yra tokia, kad nagrinėjamas įstatymas visais atžvilgiais atitiktų Pagrindinio įstatymo reikalavimus. Jis turi būti priimtas pagal kompetenciją, paliekant nepažeistą pagrindinės teisės esmę ir negali jokių kitu būdu prieštarauti esminėms konstitucijos nuostatom s. Be to, turi būti atsižvelgta ir į tai, kad pagrindinė teisė į gyvybę yra glaudžiai susijusi su žmogaus orumo garantija, numatyta Pagrindinio įstatymo 1 straipsnio 1 dalyje. Žmogaus gyvenimas yra gyvybiškai svarbus žmogaus orumo pagrindas kaip esminis konstitucinis principas ir aukščiausia konstitucinė vertybė. Kiekvienas žmogus turi šį orumą, neatsižvelgiant į jo savybes, fizinę ar psichinę būklę, pasiekimus ir socialinę padėtį. Jo negalima paimti iš niekieno. Tai taip pat taikoma neatsižvelgiant į tikėtiną žmogaus gyvenimo trukmę¹⁹.

servat.unibe.ch/dfr/bv039001.html; „Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo pirmojo senato 1977 m. spalio 16 d. sprendimas 1 BvQ 5/77 (BverfGE 46, 160)“, <https://www.servat.unibe.ch/Dfr/bv046160.html>; „Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo antrojo senato 1978 m. rugpjūčio 1 d. nutarimas 2 BvR 1013, 1019, 1034/77 (BverfGE 49, 24)“, <https://www.servat.unibe.ch/Dfr/bv049024.html>.

¹⁹ „Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo pirmojo senato 1975 m. vasario 25 d. sprendimas 1 BvF 1, 2, 3, 4, 5, 6/74 (BVerfGE 39, 1)“, <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv039001.html>; „Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo antrojo senato 1986 m. balandžio 24 d. nutarimas 2 BvR 1146/85 (BVerfGE 72, 105)“, <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv072105.html>; „Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo pirmojo senato 1992 m. spalio 20 d. nutarimas 1 BvR 698/89 (BVerfGE 87, 209)“, <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv087209.html>; „Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo pirmojo senato 1997 m. lapkričio 12 d. nutarimas 1 BvR 479/92 ir 307/94 (BVerfGE 96, 375)“, <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv096375.html>; „Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo pirmojo senato 2004 m. kovo 3 d. sprendimas 1 BvR 2378/98, 1084/99 (BverfGE 109, 279)“, <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv109279.html>.

Kalbant apie šį santykį tarp teisės į gyvybę ir žmogaus orumo, valstybei, viena vertus, draudžiama kištis į pagrindinę teisę į gyvybę savo priemonėmis, pažeidžiant draudimą nepaisyti žmogaus orumo. Kita vertus, jis taip pat reikalauja saugoti kiekvieno žmogaus gyvybę. Ši pareiga numato, kad valstybė ir jos institucijos saugotų ir skatintų kiekvieno žmogaus gyvenimą; tai, visų pirma, reiškia žmogaus apsaugą nuo neteisėtų trečiųjų šalių išpuolių ir kėsinosi. Pareiga saugoti žmogaus gyvybę taip pat grindžiama Pagrindinio įstatymo 1 straipsnio 1 dalies 2 sakiniu, kuris aiškiai įpareigoja valstybę gerbti ir saugoti žmogaus orumą²⁰. Negalima galutinai nustatyti, kokiais konkrečiais valstybės veiksmais pasireiškia pareiga saugoti žmogaus gyvybę²¹. Pagrindinio įstatymo 1 straipsnio 1 dalis apsaugo asmenį ne tik nuo pažeminimo, fizinio žmogaus kūno paženklavimo, persekiojimo, ostrakizmo ir panašių trečiųjų šalių ar pačios valstybės veiksmų. Remiantis konstitucija, žmogaus esmei priklauso laisvai apsispręsti ir laisvai vystytis, o individas gali reikalauti būti pripažintas bendruomenėje kaip lygiavertis narys, turintis vidinę vertę, todėl pareiga gerbti ir ginti žmogaus orumą atmeta bet kokią bandymą paversti žmones tik valstybės objektu. Yra drau-

²⁰ „Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo pirmojo senato 1975 m. vasario 25 d. sprendimas 1 BvF 1, 2, 3, 4, 5, 6/74 (BVerfGE 39, 1)“, <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv039001.html>; „Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo pirmojo senato 1977 m. spalio 16 d. sprendimas 1 BvQ 5/77 (BverfGE 46, 160)“, <https://www.servat.unibe.ch/Dfr/bv046160.html>; „Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo antrojo senato 1978 m. rugpjūčio 8 d. nutarimas 2 BvL 8/77 (BVerfGE 49, 89)“, <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv049089.html>; „Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo pirmojo senato 1981 m. sausio 14 d. nutarimas 1 BvR 612/72 (BVerfGE 56, 54)“, <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv056054.html>; „Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo antrojo senato 1993 m. gegužės 28 d. sprendimas 2 BvF 2/90 ir 4, 5/92 (BVerfGE 88, 203)“, <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv088203.html>.

²¹ „Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo pirmojo senato 1951 m. gruodžio 19 d. nutarimas 1 BvR 220/51 (BVerfGE 1, 97)“, <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv001097.html>; „Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo pirmojo senato 1977 m. birželio 21 d. sprendimas 1 BvL 14/76 (BVerfGE 45, 187)“, <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv045187.html>; „Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo pirmojo senato 1997 m. lapkričio 12 d. nutarimas 1 BvR 479/92 ir 307/94 (BVerfGE 96, 375)“, <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv096375.html>; „Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo pirmojo senato 2003 m. kovo 11 d. nutarimas 1 BvR 426/02 (BverfGE 107, 275)“, <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv107275.html>; „Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo pirmojo senato 2004 m. kovo 3 d. sprendimas 1 BvR 2378/98, 1084/99 (BverfGE 109, 279)“, <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv109279.html>.

džiamas toks valdžios institucijų elgesys su žmonėmis, kai iš esmės abejojama žmogaus kaip teisinio subjekto statusu, negerbiama ši vertybė, kurią kiekvienas žmogus turi, būdamas asmeniu²².

Ginčijama Aviacijos saugumo įstatymo 14 straipsnio 3 dalies nuostata neatitinka šių reikalavimų, kadangi yra pažeidžiama pagrindinė teisė į gyvybę, garantuojama Pagrindinio įstatymo 2 straipsnio 2 dalies 1 sakinyje. Naudojimas leidimu tiesiogiai veikti prieš orlaivį karine jėga pagal Aviacijos saugumo įstatymo 14 straipsnio 3 dalį praktiškai visada sukelia jo katastrofą, o tai savo ruožtu baigiasi tiek orlaivio įgulos, tiek keleivių mirtimi. Toks įsikišimas į žmonių gyvenimą neturi konstitucinio pagrindimo. Formaliu požiūriu Aviacijos saugumo įstatymo 14 straipsnio 3 dalis negali būti grindžiama federaline įstatymų leidybos kompetencija, kadangi Įstatymo 14 straipsnio 3 dalis taikoma ne tik tiems, kurie nori netinkamai naudoti orlaivį kaip ginklą, bet ir asmenims, kurie nėra atsakingi už oro incidento sukėlimą. Tik tiek, kiek Įstatymo 14 straipsnio 3 dalyje numatyta karinė priemonė yra nukreipta prieš bepilotį orlaivį arba prieš asmenį ar asmenis, kuriems priskirtinas toks išpuolis, nuostata neprieštarauja konstitucijai. Tokiems asmenims priskiriamos jų pačių elgesio nulemtos pasekmės ir jie yra atsakingi už įvykius (šiuo atveju – oro incidentus), kuriuos jie pradėjo. Todėl jų teisė į pagarbą žmogaus orumui nėra pažeista, o ginkluotųjų pajėgų panaudojimas prieš orlaivį ir jame esančius asmenims, kurie orlaivį ketina naudoti kaip ginklą prieš kitų žmonių gyvybes, taip pat atitinka proporcingumo principo reikalavimus. Tačiau Teismas konstatavo, kad Aviacijos saugumo įstatymo 14 straipsnio 3 dalis tiek, kiek orlaivio numušimas

²² „Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo pirmojo senato 1969 m. liepos 16 d. nutarimas 1 BvL 19/63 (BVerfGE 27, 1)“, <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv027001.html>; „Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo antrojo senato 1970 m. gruodžio 15 d. sprendimas 2 BvF 1/69, 2 BvR 629/68 ir 308/69 (BVerfGE 30, 1)“, <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv030001.html>; „Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo pirmojo senato 1977 m. birželio 21 d. sprendimas 1 BvL 14/76 (BVerfGE 45, 187)“, <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv045187.html>; „Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo pirmojo senato 1992 m. spalio 20 d. nutarimas 1 BvR 698/89 (BVerfGE 87, 209)“, <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv087209.html>; „Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo pirmojo senato 1997 m. lapkričio 12 d. nutarimas 1 BvR 479/92 ir 307/94 (BVerfGE 96, 375)“, <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv096375.html>; „Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo pirmojo senato 2004 m. kovo 3 d. sprendimas 1 BvR 2378/98, 1084/99 (BVerfGE 109, 279)“, <https://www.servat.unibe.ch/dfr/bv109279.html>.

paveikia žmones, kurie yra orlaivio įgula ir keleiviai, kurie nėra atsakingi už oro incidento sukėlimą, yra nesuderinama su Pagrindinio įstatymo 2 straipsnio 2 dalies 1 sakiniu kartu su 1 straipsnio 1 dalimi.

Užgrobtos orlaivio skrydžio metu keleiviai ir įgula paprastai patenka į beviltišką situaciją. Šioje ekstremalioje situacijoje juos objektu paverčia ne tik orlaivio užgrobėjai, bet ir valstybė, kuri imasi priemonių, numatytų Aviacijos saugumo įstatymo 14 straipsnio 3 dalyje tam, kad apsaugotų kitus žmones. Beviltiškumas ir neišvengiamumas būdingas ne tik nukentėjusiems orlaivio įgulos nariams, keleiviams kaip aukoms, bet ir tiems, kurie nurodo bei vykdo orlaivio numušimą. Orlaivio įgula ir keleiviai negali išvengti valstybės veiksmų dėl aplinkybių, kurių jie niekaip negali kontroliuoti, jie yra neapsaugoti ir bejėgiai, nes yra numušami kartu su orlaiviu ir dėl to nužudomi remiantis tikimybe. Naudojant jų nužudymą kaip priemonę gelbėti kitus, jie yra valdomi ir tuo pačiu atimamos iš jų teisės, kadangi valstybė vienašališkai sutvarko jų gyvenimą. Tokiu elgesiu nukentėjusieji nevertinami kaip orūs ir neatimamų teisių subjektai.

Be to, sprendimas, kurį turi priimti federalinis gynybos ministras arba jo atstovas pagal Aviacijos saugumo įstatymo 14 straipsnio 4 ir 3 dalis, gali būti priimtas remiantis neužtikrinta informacija. Todėl Teismas nurodė, kad kiekvienu konkrečiu atveju, jei įmanoma, reikia įvertinti, kad orlaivyje yra tik pažeidėjai, ir numatyti, kad, numušus orlaivį, bus išvengta pavojaus žmonėms, kuriems jis kelia grėsmę ant žemės. Negalima atmesti galimybės, kad orlaivyje vyksta elgesio procesai, dėl kurių padėtis orlaivyje gali pasikeisti per kelias minutes, net per kelias sekundes ir todėl priemonės pagal Aviacijos saugumo įstatymo 14 straipsnio 3 dalį naudoti nebereikia.

Atsižvelgęs į rašytinius pareiškimus byloje ir žodinio posėdžio metu gautus paaiškinimus, Teismas padarė išvadą, jog negalima manyti, kad visada galima užtikrintai nustatyti visas faktines aplinkybes tam, kad būtų paskirtos ir įgyvendintos priemonės pagal Aviacijos saugumo įstatymo 14 straipsnio 3 dalį. Išvada, kad įvyksta reikšmingas oro incidentas, kaip apibrėžta Aviacijos saugumo įstatymo 13 straipsnio 1 dalyje, ir kad jis sukelia ypač sunkios nelaimės riziką, būdingas didelis neapibrėžtumas. Šią išvadą tik labai retai galima padaryti užtikrintai, nes galimybė atpažinti situaciją ir įvykius tokiam orlaivyje yra ribota, kaip ir nustatytais faktais įvertinti

orlaivio pagrobėjų motyvus bei tikslus. Kitaip tariant, sprendimo panaudoti ginkluotąsias pajėgas prieš orlaivį priėmimo metu dėl ribotos informacijos visada gali išlikti abejonė dėl oro eismo incidento teisingo įvertinimo ir priemonės prieš jį panaudojimo tinkamumo bei proporcingumo.

Galiausiai Teismas nurodė, kad Aviacijos saugumo įstatymo 14 straipsnio 3 dalies taikymas daro poveikį ne tik labai pavojingiems objektams ant žemės, bet ir gali nužudyti žmones, esančius vietovėse, kuriose, tikėtina, kristų numuštas orlaivis. Valstybė taip pat konstituciškai įpareigota saugoti šių žmonių gyvybę ir sveikatą²³.

²³ Po šio sprendimo Aviacijos saugumo įstatymo 14 straipsnio 3 dalis buvo panaikinta, o buvusi Aviacijos saugumo įstatymo 14 straipsnio 4 dalis tapo 3 dalimi. 2013 m. kovo 20 d. Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas paskelbė, kad naujos redakcijos Aviacijos saugumo įstatymo 13–15 straipsnių nuostatos neprieštarauja Pagrindiniam įstatymui. Teismas nurodė, kad pagal Aviacijos saugumo įstatymo 14 straipsnio 1 dalį kartu su 13 straipsniu ginkluotosios pajėgos tam tikromis sąlygomis gali priversti orlaivį nutolti oro erdvėje, priversti nusileisti, grasinti ginkluotos (karinės) jėgos panaudojimu arba įspėjamaisiais šūviais. Tokiais atvejais leidžiama ginkluotosioms pajėgoms naudoti specialias karines priemones, o tokios operacijos leistinumą neprieštarauja Pagrindinio įstatymo 87a straipsnio 4 dalies nuostatai. Kita vertus, negalima paneigti Pagrindinio įstatymo 87a straipsnio 4 dalies, kuri nustato siauras prielaidas ginkluotųjų pajėgų dislokavimui išskirtinio pobūdžio situacijose, ir vietoj šio straipsnio remtis, pavyzdžiui, Pagrindinio įstatymo 35 straipsnio 2 ar 3 dalimis. Teismas nurodė, kad Įstatymas suteikia pagrindą paveikti oro incidentą ginkluotosiomis pajėgomis, tačiau daugiausia grasinimų būdu, bet ne tiesioginiais ginkluotos (karinės) jėgos veiksmis. Tai neišvengiamai sumažina grėsmės pašalinimo efektyvumą. Nors Aviacijos saugumo įstatymo 14 straipsnio 1 dalyje numatytos ribotos vykdymo priemonės, o apsaugos spragos išlieka, tačiau bet kuriuo atveju priemonės panaudojimo tikslas gali būti pasiektas, todėl toks teisinis reguliavimas, kaip konstituciškai būtinas, yra tinkamas. Be to, Aviacijos saugumo įstatymo nuostata, suteikianti federaliniam gynybos ministrui galimybę apskritai įgalioti oro pajėgų inspektorių skirti priemones pagal Aviacijos saugumo įstatymo 14 straipsnio 1 dalį, taip pat atitinka Pagrindinį įstatymą. Neperžengiamos leistino teisinio sprendimo perdavimo galimybės ribos. Teismas atkreipė dėmesį, kad orlaivio patikrinimas kylančiais naikintuvais pagal Aviacijos saugumo įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 2 sakinį paprastai nesusijęs su ketinimu pulti orlaivį, bet greičiau paskiriamas situacijai išsiaiškinti, pavyzdžiui, dėl nepavykusio radijo ryšio ar kitų techninių problemų gali būti vykdomi įspėjamieji ir linijos signalai, tačiau naikintuvų pilotų naudojimas patikslinimui ir tokių signalų perdavimui reiškia ne ginkluotųjų pajėgų priemonių naudojimą dėl grėsmės ir bauginimo, o techninės paramos priemonę. Vis dėlto, jei patikrinus paaiškėja, kad yra „Renegade“ orlaivis, tolesnis situacijos vertinimas kaip paprasta ginkluotųjų parama atmetama, tada veiksmą galima suprasti tik kaip karinių priemonių naudojimą bauginimui ir grėsmei pašalinti pagal Aviacijos saugumo įstatymo 13, 14 dalis. „Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo antrojo senato 2013 m. kovo 20 d.

3. Argumentai, (ne)pateisinantys užgrobtos orlaivio numušimą

Paskelbus šį Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo sprendimą, atrodytų, problema turėjo būti išspręsta, tačiau nemaža dalis baudžiamosios ir konstitucinės (valstybinės) teisės mokslininkų išreiškė nuomonę, kad teismo sprendimas neteisingas. Viešosios teisės atstovai, visų pirma, Ch. Hillgruber²⁴, J. Isensee²⁵ ir O. Depenheuer²⁶ įvertino orlaivio numušimą, taip pat keleivių nužudymą kaip teisėtą. Burkhard Hirsch, vienas iš skundo Konstituciniam Teismui teikėjų, apibūdino tokį orlaivio numušimą kartu su žmonių mirtimis kaip „gelbėjimo mirtis“²⁷. J. Isensee Konstitucinio Teismo sprendimą pavadino nepagrįstu, o konstituciškai būtiną gyvybės apsaugą traktavo kaip paverstą priešinga²⁸. H.-J. Hirsch²⁹ Teismo nuomonę vertino kaip „pražūtingą“, o Ch. Hillgruber³⁰ kritikavo Teismo išvadą kaip „absurdišką rezultatą“.

W. Höfling ir S. Augsbergas teigia, kad viešosios teisės požiūriu sąmoningas savo gyvenimo atsisakymas slypi už to, kad žmogus skolingas ben-

nutarimas 2 BvF 1/05“, https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Entscheidungen/DE/2013/03/fs20130320_2bvf000105.html.

²⁴ Christian Hillgruber, „Der Staat des Grundgesetzes – nur „bedingt abwehrbereit“?“, *Juristen Zeitung*, Jahrgang 62, Heft 5 (2007): 209–218.

²⁵ Josef Isensee, „Leben gegen Leben – Das grundrechtliche Dilemma des Terrorangriffs mit gekapertem Passagierflugzeug“, iš *Festschrift für Günther Jakobs zum 70. Geburtstag am 26.7.2007*, Michael Pawlik, Rainer Zaczyk (Köln; Berlin; München: Heymann, 2007), 205–234.

²⁶ Otto Depenheuer, „Das Bürgeropfer im Rechtsstaat“, iš *Staat im Wort, Festschrift für Josef Isensee*, Otto Depenheuer, Markus Heintzen, Matthias Jestaedt, Peter Axer (Heidelberg: C.F.Müller Verlag, 2007), 43–60.

²⁷ Claus Roxin, „Der Abschuss gekapertem Flugzeuge zur Rettung von Menschenleben“, *Zeitschrift für internationale Strafrechtsdogmatik*, Jahrgang 6 (2011): 552.

²⁸ Josef Isensee, „Leben gegen Leben – Das grundrechtliche Dilemma des Terrorangriffs mit gekapertem Passagierflugzeug“, iš *Festschrift für Günther Jakobs zum 70. Geburtstag am 26.7.2007*, Michael Pawlik, Rainer Zaczyk (Köln; Berlin; München: Heymann, 2007), 205.

²⁹ Hans-Joachim Hirsch, „Defensiver Notstand gegenüber ohnehin Verlorenen“, iš *Festschrift für Wilfried Küper zum 70. Geburtstag*, Michael Hettinger, Thomas Hillenkamp, Michael Köhler (Heidelberg: C.F.Müller Verlag, 2007), 149.

³⁰ Christian Hillgruber, „Der Staat des Grundgesetzes – nur „bedingt abwehrbereit“?“, *Juristen Zeitung*, Jahrgang 62, Heft 5 (2007): 209.

druomenei³¹. J. Isensee nurodo, kad visuomenės labai įstatymas numato pasiaukojimo galimybę, įskaitant gyvybės paaukojimą. Tai apima situacijas nuo privalomuoju skiepijimu padarytos žalos iki visuotinio šaukimo bei teisės pasipriešinti³². C. Roxin šioje situacijoje kelia klausimą, ar yra pareiga paaukoti savo gyvybę, kad išgelbėtų kiti gyvybes? Ir atsako, kad negalima abejoti, jog tokios pareigos iš esmės nėra. Niekas negali nužudyti nekalto asmens, kuris nėra susijęs su tiesiogine tyčia ekstremalios situacijos sąlygomis³³.

Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas taip pat nurodė, kad idėja, jog asmuo, atsižvelgdamas į visos valstybės interesus, prireikęs yra įpareigotas paaukoti savo gyvybę, jei tai yra vienintelis būdas apsaugoti valstybinę bendruomenę nuo užpuolimo, nukreipto į jos žlugimą ir sunaikinimą, taip pat nepateisinama. Taip yra todėl, kad Aviacijos saugumo įstatymo 14 straipsnio 3 dalies taikymo sritis nėra susijusi su gynyba nuo išpuolių, kuriais siekiama panaikinti bendruomenę ir valstybės suverenitetą bei teisinę tvarką. Tačiau, šio straipsnio autorės nuomone, jeigu užgrobta orlaivis naudojamas kaip ginklas valstybės oro erdvei pažeisti, keliant karinę grėsmę valstybės suverenitetui ir teritoriniam vientisumui, *inter alia* žmonėms ant žemės, toks atvejis vis dėlto susijęs su ginkluotu valstybės užpuolimu pagal Konstitucijos 142 straipsnį. Todėl manytina, kad susidariusi situacija kvalifikuotina jau ne kaip ypač sunki nelaimė ar nepaprastoji padėtis, o kaip valstybės gynybos padėties atsiradimas, net jei formaliai valstybėje yra taika.

Tad, jeigu, kaip minėta, orlaivio užgrobime nedalyvaujantiems asmenims nėra pareigos pasiaukoti, ar galima daryti išimtį iš žmogaus orumo, *inter alia* gyvybės apsaugos, ir numušti užgrobą orlaivį, kuris kelia grėsmę žmonėms ant žemės? Tokia išimtis galėtų būti grindžiama, pirma, kiekybiniu ir kokybiniu argumentu, t. y. pusiausvyra tarp žuvusiųjų ir išgelbėtųjų

³¹ Wolfram Höfling, Steffen Augsberg, „Luftsicherheit, Grundrechtsregime und Ausnahmezustand“, *Juristen Zeitung* Jahrgang 60, Nr. 22 (2005): 1082.

³² Josef Isensee, „Leben gegen Leben – Das grundrechtliche Dilemma des Terrorangriffs mit gekapertem Passagierflugzeug“, iš *Festschrift für Günther Jakobs zum 70. Geburtstag am 26.7.2007*, Michael Pawlik, Rainer Zaczyk (Köln; Berlin; München: Heymann, 2007), 230.

³³ Claus Roxin, „Der Abschuss gekapertter Flugzeuge zur Rettung von Menschenleben“, *Zeitschrift für internationale Strafrechtsdogmatik*, Jahrgang 6 (2011): 553.

gyvybių. Antra, galima bandyti pateisinti nužudymą remiantis vadinamąja gynybine ar nepaprastąja padėtimi.

Pirmasis pagrindas, kaip minėta, paremtas kiekybiniu argumentu. Jei galima manyti, kad ant žemės gelbėtinų žmonių skaičius gerokai viršija lėktuve esančių žmonių skaičių, kurių gyvenimas vis tiek tik trumpai trukėtų, net ginkluotosioms pajėgoms nenumušus orlaivio. Vadinas, užgrobto orlaivio atveju, kadangi valstybė turi pareigą apsaugoti tiek orlaivio keleivius, įgulą, tiek ant žemės esančius žmones, ir kilus tokių bei panašių išpareigojimų konkurencijai, kiekybinis santykis veikia sprendimo, kurias gyvybes gelbėti pirmiausia, priėmimą. Tačiau Konstitucinis Teismas atkreipė dėmesį, kad Aviacijos saugumo įstatymo 14 straipsnio 3 dalis nenumato kiekybinio ar kokybinio žmonių gyvenimų palyginimo.

J. Isensee teigia, kad konstitucinis tokio orlaivio numušimo pagrindimas gali būti tik dėl būtinybės užtikrinti, kad kuo daugiau gyvybių bus apsaugota esant tam tikroms aplinkybėms³⁴. M. Ladigesas mano, kad dėl pagrindinės teisinės apsaugos idėjos reikia padaryti išimtį iš konstitucinio draudimo žudyti žmones, kurie nėra atsakingi už sukeltą pavojų³⁵. Tačiau C. Roxin nuomone, kategoriškai draudžiama žudyti žmones, kurie nekelia grėsmės kitiems. Žmonių gelbėjimas yra būtinas tik tuo atveju, jei tai įmanoma nežudant kitų žmonių, kurie nekelia grėsmės³⁶. Toks požiūris grindžiamas Europos Žmogaus Teisių Teismo pozicija³⁷, kad gelbėti žmones galima tik tiek, kiek tai įmanoma nepažeidžiant žmogaus orumo, t. y. be kankinimų.

O C. Hillgruberis svarsto, kad lemiamas veiksnys yra tai, kad tiesiog nebegalima išgelbėti orlaivio keleivių gyvybių, todėl negalima nepaisyti,

³⁴ Josef Isensee, „Leben gegen Leben – Das grundrechtliche Dilemma des Terrorangriffs mit gekapertem Passagierflugzeug“, iš *Festschrift für Günther Jakobs zum 70. Geburtstag am 26.7.2007*, Michael Pawlik, Rainer Zaczyk (Köln; Berlin; München: Heymann, 2007), 229.

³⁵ Manuel Ladiges, *Die Bekämpfung nicht-staatlicher Angreifer im Luftraum: unter besonderer Berücksichtigung des § 14 Abs. 3 LuftSiG und der strafrechtlichen Beurteilung der Tötung von Unbeteiligten* (Berlin: Duncker & Humblot, 2007), 459–462.

³⁶ Claus Roxin, „Der Abschuss gekapertter Flugzeuge zur Rettung von Menschenleben“, *Zeitschrift für internationale Strafrechtsdogmatik*, Jahrgang 6 (2011): 554.

³⁷ „Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. birželio 1 d. sprendimas *Gäfgen v. Germany* 22978/05“, Europos Žmogaus Teisių Teismas, <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22item%22%3A%7B%22001-99015%22%7D%7D>.

kad jie vis tiek turi tik kelias minutes gyvenimo. Ir todėl jis taip pat remiasi argumentu, kad valstybė kišasi į pagrindinę keleivių teisę į gyvybę, tačiau tai daro įgyvendindama pagrindinę teisę į gyvybės apsaugą kitų žmonių, esančių ant žemės³⁸. Be kiekybinio kriterijaus, T. Hörnle taip pat nurodo trumpą užgrobtą orlaivio keleivių ir įgulos gyvenimo trukmę, teigdamas, kad orlaivyje esančių nekaltų žmonių reikalavimas neleisti būti nužudytiems valstybiniu sprendimu yra „silpnėsnis“, nes toks reikalavimas susijęs tik su paskutinėmis penkiomis jų gyvenimo minutėmis³⁹. Šiuos argumentus, kaip nepriimtinus pateisinti orlaivio numušimą, C. Roxin atmeta ir siūlo pagalvoti apie atvejį, kai ligoninėje žmogus, kuriam liko labai nedaug laiko gyventi, nužudomas anksčiau laiko, kad būtų išgelbėta kito žmogaus gyvybė persodinant vieną iš jo organų. Papildomai galima paminėti, kad ir Lietuvos Respublikos žmogaus audinių, ląstelių, organų donorystės ir transplantacijos įstatyme⁴⁰ (toliau – Transplantacijos įstatymas) numatyta, jog donorystės ir transplantacijos procesas vyksta vadovaujantis tik savanoriškumo principu. Transplantacijos įstatymas net draudžia mirusiojo asmens organų donorystę, jei asmuo būdamas gyvas neišreiškė valios būti donoru arba jeigu nėra mirusiojo artimųjų sutikimo dėl mirusio asmens audinių, organų donorystės, kai miręs asmuo būdamas gyvas neišreiškė savo valios dėl organų donorystės. Vadinasi, įstatymų leidėjas taip vertina asmenybės autonomiją, kad dėl jos sutinka su daugelio žmonių mirtimi, nors donorystė galėtų pasitarnauti, kad būtų išgelbėti kiti žmonės persodinant jiems organus. Tai taip pat susiję su žmogaus orumo apsauga.

Vis dėlto organų donorystės situacija ir užgrobtą orlaivio, kuris naudojamas kaip ginklas, numušimas yra skirtingos situacijos, kadangi mirštantis

³⁸ Christian Hillgruber, „Der Staat des Grundgesetzes – nur „bedingt abwehrbereit“?“, *Juristen Zeitung*, Jahrgang 62, Heft 5 (2007): 216.

³⁹ Tatjana Hörnle, „Töten, um viele Leben zu retten: Schwierige Notstandsfälle aus moralphilosophischer und strafrechtlicher Sicht“, iš *Strafrecht zwischen System und Telos. Festschrift für Rolf Dietrich Herzberg zum siebzigsten Geburtstag am 14. Februar 2008*, Holm Putzke, Bernhard Hardtung, Tatjana Hörnle, Reinhard Merkel, Jörg Scheinfeld, Horst Schlehofer, Jürgen Seier (Tübingen: Mohr Siebeck, 2008), 570.

⁴⁰ „Lietuvos Respublikos žmogaus audinių, ląstelių, organų donorystės ir transplantacijos įstatymas“, LRS, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.33147?positionInSearchResults=4&searchModelUUID=87ee2a39-cfb4-4872-9753-e3b378846f95>.

žmogus, kuris, nors ir būtų tinkamas donorystei, nekelia pavojaus kitiems žmonėms. Todėl šios situacijos nors iš dalies panašios, nes susijusios su žmonių gyvybių gelbėjimo klausimu, tačiau skiriasi abiejų situacijų aplinkybės. Pritartina U. Neumanno nuomonei, kad kai vieno teisinio gėrio neapsaugos poreikis, o apsaugos galimybė sumažėja beveik iki nulio, kito teisinio gėrio gelbėjimas yra pateisinamas⁴¹. Be to, priėmus sprendimą numušti orlaivį, kuris naudojamas kaip ginklas, keleivių ir įgulos gyvenimas sutrumpėtų tik keliomis akimirkomis. Priešingu atveju keleivių ir įgulos likęs gyvenimas vis tiek būtų beprasmis ir bevertis. Žinoma, reikia atsižvelgti ir į tai, ar apskritai būtų leista numušti užgrobtą orlaivį, kadangi toks orlaivis turėtų skirsti virš negyvenamų teritorijų, kad krisdamas nesukeltų žmonių, esančių ant žemės, žūties. Pastarųjų žmonių, kuriems prieš tai iš viso negrėsė joks pavojus, nužudymas negali būti pateisinamas jokia prieš tai minėtu argumentu.

Autoriai, pasisakantys už lėktuvo numušimo teisėtumą terorizmo atveju, taip pat reikalauja, kad nužudytiesiems (užgrobtą orlaivio keleiviams ir įgulos nariams) bei išgelbėtiesiems (žmonėms ant žemės) turi grėsti ta pati pavojaus rizika, t. y. abi šios žmonių grupės turi būti to paties „pavojaus bendruomenėje“, o išsigelbėjimo galimybės pasiskirsto netolygiai⁴².

Be to, W. Höflingas ir S. Augsbergas teigia, kad paaukojant nekaltus keleivius, jie tampa orlaivio, paversto į ginklą, dalimi, todėl traktuojami ne kaip žmonės ir yra valstybės taikomų priemonių taikiny. Taip pat ir K. Rogall bei M. Köhler laikėsi nuomonės, kad keleiviai yra fizinių pavojų, keliančių grėsmę ant žemės esantiems žmonėms, dalis⁴³. Todėl orlaivio numušimas, taip pat ir keleivių nužudymas yra pateisinamas, remiantis va-

⁴¹ Ulfrid Neumann, „§ 34“, *Nomos Kommentar, Strafgesetzbuch*, Bd. 1, 3. Aufl. 2010, Rn. 77, cituota iš Claus Roxin, „Der Abschuss gekaperter Flugzeuge zur Rettung von Menschenleben“, *Zeitschrift für internationale Strafrechtsdogmatik*, Jahrgang 6 (2011): 555.

⁴² Claus Roxin, „Der Abschuss gekaperter Flugzeuge zur Rettung von Menschenleben“, *Zeitschrift für internationale Strafrechtsdogmatik*, Jahrgang 6 (2011): 556–557.

⁴³ Klaus Rogall, „Ist der Abschuss gekaperter Flugzeuge widerrechtlich?“, *Neue Zeitschrift für Strafrecht*, 28, 1 (2008): 1; Michael Köhler, „Die objektive Zurechnung der Gefahr als Voraussetzung der Eingriffsbefugnis im Defensivnotstand“, iš *Festschrift für Friedrich-Christian Schroeder zum 70. Geburtstag*, Andreas Hoyer, Henning E. Müller, Michael Pawlik (Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 2006), 257.

dinamąja gynybine ar nepaprastąja padėtimi. Tačiau Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas nepateisino tokios prielaidos, kad visi asmenys, esantys orlaivyje, kurį kontroliuoja užgrobėjai, norintys panaudoti orlaivį kaip ginklą prieš kitų žmonių gyvybes, yra šio ginklo dalis ir turi būti laikomi ginklo dalimi. Ši nuomonė akivaizdžiai išreiškia tai, kad tokio proceso aukos nebesuvokiamos kaip žmonės, o yra vertinamos kaip daikto dalis ir taip yra reifikuojamos. Toks požiūris nesuderinamas su Pagrindiniame įstatyme esančia žmogaus samprata ir žmogaus kaip būtybės samprata, kuri apima laisvę apsispręsti, ir kurios negalima paversti valstybės veiksmų objektu.

Kitas vertinimas, su kuriuo taip pat nesutiko Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas, – kad galima daryti prielaidą, jog asmuo, įlipantis į orlaivį kaip įgulos narys ar keleivis, tikriausiai sutinka būti numuštas ir taip būti nužudytas, jei jis yra oro incidento dalis Aviacijos saugumo įstatymo 13 straipsnio 1 dalies prasme, o tai reiškia gynybos priemonę pagal Aviacijos saugumo įstatymo 14 straipsnio 3 dalį. Tokia prielaida neturi jokio teisinio pagrindo, nes net vertinimas, kad nukentėjusieji vis tiek pasmerkti mirti, nepaneigia jų žmogaus orumo apsaugos.

Kaip minėta, teroristų užgrobtas orlaivis, atsižvelgiant į tam tikrus kriterijus, gali būti vertinamas ir kaip karinė grėsmė valstybės suverenitetui bei teritoriniam vientisumui⁴⁴, todėl jo numušimas galėtų būti pagrįstas valstybės gynybos padėtimi, o konstituciškai įgaliotas pareigūnas galėtų priimti dėl to sprendimą pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 142 straipsnį. Be to, karo padėties metu arba valstybės gynybos atveju mirtina žala gali būti padaryta ir civiliams savo šalies gyventojams, kuriems pagal humanitarinę teisę taikoma apsauga⁴⁵. Kita vertus, orlaivis gali kelti tam tikrą grėsmę nebūtinai tik dėl teroristų įvykdyto orlaivio užgrobimo, bet ir dėl psichinių sveikatos sutrikimų turinčio žmogaus, pilotų mirties ar kitų priežasčių. Tačiau tokiais atvejais orlaivis kelia grėsmę ne valstybės suverenitetui ir teritoriniam vientisumui, o ant žemės esančiam turtui ar žmonių gyvybei bei sveikatai, taip pat ir orlaivyje esantiems keleiviams ar įgulai. Vadinasi,

⁴⁴ Kristina Kenstavičienė, „Valstybės gynybos konstitucinis institutas: teisinio reguliavimo raiška ir problemos“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2021), 77–78.

⁴⁵ „1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija „Dėl civilių apsaugos karo metu““, LRS, <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.106269?jfwid=>.

problema išlieka, – ar taikos metu, kai yra oro incidentas, kaip orlaivio užgrobimas, kuris naudojamas kaip ginklas, tačiau nesusijęs su ginkluotu valstybės užpuolimu, ir kuriame yra keleivių bei orlaivio įgula, galima tokį orlaivį numušti, naudojant karinę jėgą. Atsižvelgiant į nagrinėtą Vokietijos mokslinę doktriną, matyti, kad nemažai autorių pritaria tokio orlaivio numušimui, remiantis kiekybiniu ir (ar) kokybiniu žmonių, esančių orlaivyje ir kuriems gresia pavojus ant žemės, gyvenimų palyginimu. Vis dėlto manytina, kad leidus numušti tokį orlaivį, kyla pavojus, jog pagrindinė gyvybės apsauga vis labiau užleis vietą utilitariniam mąstymui, kuris sutelkia dėmesį į didesnę naudą visuomenei, o individuali gyvenimo apsauga taip tampa subordinuota. Pagaliau galima kelti retorinį klausimą, ar konstituciškai įgaliojimas pareigūnas priimtų sprendimą numušti orlaivį ir ar tokį sprendimą įvykdytų ginkluotųjų pajėgų narys, jei orlaivyje būtų artimų žmonių? Tad kaip būtų surastas balansas tarp lygiaverčių konstitucinių vertybių ir kas įgytų prioritetą – ar orlaivio keleivių ir įgulos gyvybių, ar žmonių, esančių ant žemės, gyvybių apsauga, ypač jei orlaivis, kuris naudojamas kaip ginklas, nesusijęs su ginkluotu valstybės užpuolimu, todėl nekelia grėsmės valstybės suverenitetui ir teritoriniam vientisumui, *inter alia* oro erdvei? Akivaizdu, kad sprendimas tokios dilemos atveju yra aporija, prieštaravimas.

Išvados

Lietuvos Karinės jėgos naudojimo statuto nuostatos sudaro teisinį pagrindą taikos metu panaudoti karinę jėgą prieš orlaivį, kuris galbūt (t. y. galimai) naudojamas kaip ginklas – tiek siekiant ginti oro erdvę, tiek apsaugoti žmones ant žemės. Ir nors Statutas draudžia naudoti karinę jėgą, sukeliančią asmenų sužalojimus ir kančias, padarančią žalą asmenų gyvybei, tačiau draudimas nėra absoliutus, jei yra būtina pasiekti karinės operacijos tikslus ir laikomasi proporcingumo principo. Tačiau abejotina, ar Karinės jėgos naudojimo statuto 10 str. 3 d. neprieštarauja ne tik Konstitucijos 142 straipsnio 2 daliai, kuris leidžia naudoti karinę jėgą kariniais tikslais tik valstybės gynybos metu, bet ir Konstitucijos 19 straipsniui, kuris įtvirtinta žmogaus teisę į gyvybės apsaugą, taip pat Konstitucijos 21 straipsnio 1–3 dalims, nu-

statančioms žmogaus asmens neliečiamumo ir orumo apsaugos garantijas, draudimą žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis.

Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas 2006 m. vasario 15 d. sprendime pasisakė, kad Aviacijos saugumo įstatymo 14 straipsnio 3 dalis tiek, kiek yra leidžiama ginkluotosioms pajėgoms numušti orlaivius, kuriuose yra žmonių kaip nukentėjusių dėl išpuolio (keleivių, orlaivio įgula), prieštarauja Pagrindiniam įstatymui (dėl gyvybės apsaugos reikalavimo ir dėl žmogaus orumo garantavimo pažeidimo). Tačiau Įstatymo 14 straipsnio 3 dalis tiek, kiek numatyta, kad karinė priemonė yra nukreipta prieš bepilotų orlaivį arba prieš asmenį ar asmenis, kuriems priskirtinas toks išpuolis, neprieštarauja Pagrindiniam įstatymui.

Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas atkreipė dėmesį, kad Aviacijos saugumo įstatymo 14 straipsnio 3 dalis nenumato kiekybinio ar kokybinio žmonių, esančių orlaivyje ir kuriems gresia pavojus ant žemės, gyvenimų palyginimo. Be to, šio įstatymo taikymo sritis nėra susijusi su valstybės gynyba nuo išpuolių, kuriais kėsinamasi į valstybės suverenitetą, teritorinį vientisumą, valstybinę bendruomenę. Lietuvos Respublikos karinės jėgos naudojimo statutas taip pat nustato karinės jėgos naudojimo principus, reikalavimus ir tvarką tik taikos metu. Todėl lieka spėlioti, koks būtų Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo sprendimas analogišku klausimu.

Tačiau jeigu užgrobtais orlaiviais naudojamas kaip ginklas valstybės oro erdvei pažeisti, keliant karinę grėsmę valstybės suverenitetui ir teritoriniam vientisumui, *inter alia* žmonėms ant žemės, toks atvejis vis dėlto susijęs su ginkluotu valstybės užpuolimu. Vadinasi, taikos metą keičia ginkluotos gynybos metas, kurio metu taikomas karo padėties teisinis režimas, apimančias teisę panaudoti ginkluotąsias pajėgas prieš užgrobą orlaivį (Konstitucijos 142 str.). Manytina, kad taikos metu yra draudžiama daryti išimtį iš žmogaus orumo, *inter alia* gyvybės apsaugos, ir numušti užgrobą orlaivį, kuris kelia grėsmę žmonėms ar turtui, esančiam ant žemės, bet ne valstybės suverenitetui. Kadangi negalima žmonių gyvenimo palyginti kiekybinių ar kokybinių aspektais, taip pat negalima užgrobto orlaivio keleivių traktuoti kaip orlaivio dalies ir taip juos reifikuoti, todėl dėl šių draudimų taikos metu valstybės užduotis apsaugoti žmones tiek orlaivyje, tiek ant žemės atsiduria aklaivietėje.

THE USE OF MILITARY FORCE AGAINST A HIJACKED AIRCRAFT – WHO’S LIFE IS PROTECTED BY THE CONSTITUTION?

Kristina Kenstavičienė
Mykolas Romeris University

Summary. *Could military force be used to shoot down a hijacked aircraft to protect the lives of people on the ground and thus prevent further damage? In peacetime, could the state legitimately order the killing of innocent people – such as aircraft passengers or crew – to save a far greater number of people on the ground, if it could be assumed that the hijackers of the aircraft were terrorists encroaching on state sovereignty, territorial integrity, and airspace? This article concludes that if a hijacked aircraft is used as a weapon to violate state airspace, posing a military threat to state sovereignty and territorial integrity, inter alia to people on the ground, then such a case qualifies as an armed attack on the state (Article 142 of the Constitution). Consequently, according to the Constitution, armed force may be used against a hijacked aircraft during the armed defense of the state. However, in peacetime it is forbidden to make an exception to human dignity, inter alia the protection of life, and to shoot down a hijacked aircraft that threatens people on the ground, but not the sovereignty of the state.*

Keywords: *Constitution, use of military force, human dignity, airspace, constitutional protection.*

Kristina Kenstavičienė, Mykolas Romeris University Teisės mokyklos Viešosios teisės instituto lektorė, socialinių mokslų (teisė) daktarė. **Mokslinių tyrimų kryptys:** konstitucinė teisė, valstybės gynybos konstitucinis institutas, parlamento teisė.

Kristina Kenstavičienė, lecturer of Public Law Institute at Law School of Mykolas Romeris University, doctor of social sciences (Law). **Research interests:** constitutional law, constitutional institute of state defense, parliamentary law.